

УДК 657.632.2

Кузьома В.В.*кандидат економічних наук, доцент,
декан факультету перепідготовки і підвищення кваліфікації
Миколаївського національного аграрного університету***Ботнар І.О.***магістр обліково-фінансового факультету
Миколаївського національного аграрного університету***Количева А.О.***магістр обліково-фінансового факультету
Миколаївського національного аграрного університету***АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ КОНТРОЛЬНИХ ЗАХОДІВ
ДЛЯ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ФАЛЬСИФІКАЦІЇ ЗВІТНОСТІ****SPECIAL REQUESTS AS FOR IMPLEMENTATION
OF PREVENTIVE MEASURES
OF CONTROLLING THE REPORT FALSIFICATION****АНОТАЦІЯ**

У статті досліджено сутність категорії «фальсифікація» у бухгалтерському обліку. Визначено основні чинники, які впливають на формування фальсифікацій у фінансовій інформації. Охарактеризовано основні шахрайські дії у бухгалтерському обліку. Обґрунтовано заходи, реалізація яких забезпечить недопущення фальсифікації у фінансовій звітності.

Ключові слова: фінансова звітність, фальсифікація, шахрайство, фактори ризику, контрольні заходи.

АННОТАЦИЯ

В статье исследована сущность категории «фальсификация» в бухгалтерском учете. Определены основные факторы, влияющие на формирование фальсификаций в финансовой информации. Охарактеризованы основные мошеннические действия в бухгалтерском учете. Обоснованы мероприятия, реализация которых обеспечит недопущение фальсификации в финансовой отчетности.

Ключевые слова: финансовая отчетность, фальсификация, мошенничество, факторы риска, контрольные мероприятия.

ANNOTATION

In the article the authors investigate the essence of the category of "falsification" in accounting. The main factors that influence formation of falsifications in financial information are determined. The main features of swindling in the accounting are given. The measures of swindling prevention in the financial reporting are substantiated.

Keywords: financial reporting, falsification, fraud, risk factors, control measures.

Постановка проблеми. За останні кілька років світова економіка зазнала суттєвих змін. Великий вплив на неї мали посилення глобалізації та інтеграції, а також поява нових технологій. Ці процеси суттєво змінили умови функціонування як великих, так і малих підприємств. Кілька гучних випадків із провідними міжнародними компаніями (Enron, WorldCom, HealthSouth, Freddie Mac, Xerox, Global Crossing, НІН, Adelphia Communications), які через недостовірну інформацію у фінансовій звітності суттєво підірвали довіру інвесторів на фінансових ринках, визначили роль достовірної фінансової звітності суб'єктів господарювання для потенційних інвесторів та кредиторів під

час прийняття ними рішень щодо інвестування в розвиток того чи іншого бізнесу.

В умовах глобального ринку та суттєвого підвищення ролі інформації під час прийняття економічних рішень значно зростає значимість підвищення якості показників фінансової звітності. На достовірність показників та якість фінансової звітності суттєво впливає фальсифікація даних, яка призводить до викривлення інформації про результати діяльності підприємства та прийняття на її підставі помилкових управлінських рішень.

За даними Звіту про результати діяльності Державної аудиторської служби України та її територіальних органів за 2016 р., у результаті проведення майже 2,7 тис. контрольних заходів виявлено порушень фінансово-господарської дисципліни, які призвели до втрат фінансових та матеріальних ресурсів, у більш ніж 2 тис. підприємств, установ та організацій. Загальна сума встановлених втрат становила понад 2,6 млрд. грн., у тому числі бюджетних коштів – понад 1,2 млрд. грн.

Варто відзначити, що фальсифікація звітності суб'єктів господарювання пов'язана передусім із питанням коригування облікових записів відповідно до прийнятих управлінських рішень керівництвом підприємства, а також коригування кінцевих результатів під впливом прийнятих рішень із подальшою їхньою можливістю представлення у фінансовій звітності; по-друге, із питанням щодо розбіжностей показників фінансової звітності суб'єктів господарювання зі змінами у зовнішньому середовищі діяльності підприємства та відповідно до вимог фінансового ринку.

Таким чином, важливо дослідити чинники, що впливають на фальсифікацію фінансової звітності суб'єктів господарювання, та оцінити можливі заходи для запобігання формуванню недостовірної інформації про діяльність

суб'єкта господарювання, відображеної у його фінансовій звітності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питань, пов'язаних із методикою виявлення фальсифікацій звітних даних, займалися такі науковці, як: В. Антипов, С. Бардаш, М. Брюханов, Ф. Бутинець, Г. Давидов, С. Зубілевич, Н. Петренко, О. Смаглюк, Б. Усач, О. Челишева, Утренкова та ін. Проблему розслідування фальсифікацій висвітлено в роботах Д. Березіна, А. Волобуєва, О. Волохової, О. Гадзевич, О. Кришевич, В. Лаврова, В. Ларичева, Т. Пазинич, Г. Спіріна, А. Шевелюхіної, С. Шарова та ін. Також заслуговують на увагу дослідження питань шахрайства у бухгалтерському обліку вчених англійських країн, зокрема: А. Оріол, Ч. Малфорд, С. Салварі, Р. Стерлінг, Г. Столові, Дж.Д. Томпсон та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значний досвід у сфері фінансового контролю, сьогодні невирішеними залишається низка питань, пов'язаних з удосконаленням методики виявлення фальсифікацій у фінансовій звітності суб'єктів господарювання. У зв'язку із цим подальші дослідження у зазначеному напрямі потребують зусиль наукового загалу.

Мета статті полягає у визначенні чинників впливу на можливість фальсифікації фінансової інформації й обґрунтуванні заходів, реалізація яких забезпечить недопущення фальсифікації у фінансовій звітності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування та представлення достовірної фінансової звітності є формою зворотного зв'язку, завдяки якій суб'єкт, який керує системою, отримує необхідну інформацію про її реальний стан для правильної оцінки фактичного стану підприємства та результатів господарської діяльності. Дослідження проблемних аспектів у сфері бухгалтерського обліку здебільшого пов'язане з достовірністю інформації, яка ним формується.

Із філософського погляду достовірність визначається як властивість інформації бути правильно сприйнятою, ймовірність відсутності помилок, форма існування істини [1], тобто достовірність означає певну обґрунтованість, доказовість знання про будь-що, надійність інформації.

Достовірність у бухгалтерському обліку – це вимога до фінансової звітності, яка полягає у тому, що звітність має бути правдивою й мати повну інформацію про майновий, фінансовий стан підприємства та фінансові результати його діяльності [2].

Прийняття зацікавленими користувачами рішень на підставі фінансової звітності, беззаперечно, пов'язане з інформаційним ризиком, який виникає і має місце через наявність обмежень, що впливають на якість інформаційних потоків, на підставі яких приймаються управлінські рішення. До таких обмежень належать:

неможливість адекватного сприйняття фінансової інформації некваліфікованими користувачами; упередженість облікової інформації; вплив рівня суттєвості інформації на прийняття управлінських рішень тощо.

А. Шевелюхіна звертає увагу на такі ризики суттєвого викривлення фінансової звітності, як завищення прибутку, зменшення виручки, витрат, активів та зобов'язань, некоректне розкриття інформації у примітках до звітності, викривлення величини грошових потоків [3].

Своєю чергою, О. Гадзевич указує на необхідність у процесі оцінки ризику недобросовісного складання фінансової звітності компанії зовнішнім аудитором використовувати фактори, що дають змогу ідентифікувати та оцінити психологічну схильність менеджменту компанії до навмисної фальсифікації цієї звітності [4].

Таким чином, оточуюче середовище, а також устрій на підприємстві мають вплив на фальсифікацію фінансової звітності. У зв'язку із цим було визначено основні чинники впливу на формування фальсифікацій у фінансовій звітності підприємства (табл. 1).

Важливість окреслення факторів убачаємо в пошуку можливостей зниження їх впливу на достовірність показників фінансової звітності. Якість фінансової інформації, яка передусім оцінюється через її достовірність, підлягає впливу низки умов та середовища, в якому формується облікова інформація.

Узагальнюючи множину факторів, які прямо або опосередковано впливають на рівень достовірності фінансової звітності, І. Утренкова [5] виокремлює дві групи: суб'єктивні (недостатня кваліфікація персоналу, недостатність кількісних і аналітичних показників, відсутність документального оформлення господарських операцій, невідповідність обліку і звітності нормативній базі, варіантність представлення інформації, свідоме викривлення даних) та об'єктивні (множинність оцінок, варіантність розрахункових алгоритмів).

При цьому важливо вказати на роль у формуванні достовірної фінансової звітності й таких умов, як вчинені злочини, спрямовані на юридичну особу, до яких належать крадіжка, шахрайство, привласнення і розтрата.

Крадіжка може бути здійснена особою, яка не є співробітником підприємства, або особою, яка несе матеріальну (повну або обмежену) відповідальність за привласнені цінності. Крім привласнення матеріальних цінностей, крадіжка включає й дії з приховування злочинності. За винятком випадків, коли для приховування злочину вживаються дії із заміни, виправлення або знищення доказів, на показники фінансової звітності крадіжка безпосередньо прямого впливу не здійснює. На достовірність інформації фінансової звітності прямо впливають тільки факти навмисного приховування слідів злочину, коли фактичні (реальні) дані замінюються фіктивними, підробленими.

Таблиця 1

Класифікація факторів ризику фальсифікації фінансової звітності суб'єктів господарювання

Фактори опосередкованого впливу	Фактори безпосереднього впливу
Політичні та економічні (фактори, що залежать від політичної та економічної ситуації в країні в певний момент часу: рівень відсоткової ставки та валютного ризику; рівень розвитку фондового ринку; стандарти підготовки фінансової звітності; рівень інфляції; нестабільність політичної ситуації в країні тощо)	Організаційні (фактори, які безпосередньо впливають на порядок підготовки фінансової звітності: система корпоративного управління; кадровий склад; професійні якості працівників підприємства; наявність конфлікту інтересів між працівниками підприємства тощо)
Соціальні та культурні (фактори, що характеризують соціальне значення підготовки фінансової звітності в межах певної країни: внутрішня культура підготовки фінансової звітності; рівень культури корпоративного управління в певній країні тощо)	Фінансово-економічні (фактори, що залежать від планування та особливостей діяльності підприємства: технологічний процес; нетипове відображення фактів господарського життя у звітності підприємства; тривалість виробничого циклу тощо)
Специфічні (фактори, що характеризують галузеву специфіку діяльності певного підприємства у певній країні, особливості розвитку конкретної галузі в конкретній країні тощо)	Спричинені системою внутрішнього контролю на підприємстві (фактори, що характеризують рівень внутрішнього контролю (аудиту) на підприємстві, вплив на зовнішніх аудиторів під час перевірки звітності компанії тощо)

Джерело: розроблено з використанням [6]

У разі привласнення та розтрат матеріальних цінностей, які здійснюються працівниками підприємства або його контрагентами, можливість приховування таких дій визначає певний рівень впливу на достовірність фінансової інформації.

Специфічним економічним злочином є шахрайство, що може здійснюватися як працівниками, так і зовнішніми щодо підприємства особами. Такі характеристики шахрайських дій, як обман, зловживання довірою, планування приховування злочинних дій, визначають суттєвий вплив на достовірність показників фінансової звітності.

Шахрайства в бухгалтерському обліку мають різні прояви, одним з яких є фальсифікація фінансової звітності. Слід зазначити, що фальсифікація фінансової звітності має значні наслідки на розвиток та функціонування ринку капіталу, довіру його учасників до інформації, яка розкривається у фінансовій звітності та підлягає оприлюдненню.

На підставі дослідження підходів до трактування поняття «фальсифікація» можливо виділити такі її ознаки:

- фальсифікація фінансової звітності, як і будь-які інші шахрайські дії, є навмисною дією для обману людини або групи людей;
- фальсифікація фінансової звітності наносить її користувачам певну шкоду;
- фальсифікація фінансової звітності – це найчастіше дія або бездіяльність, сутність якої полягає або у формальному застосуванні бухгалтерських стандартів, або в ухиленні від застосування норм бухгалтерських стандартів у процесі підготовки фінансової звітності та розкриття фінансової інформації.

Таким чином, фальсифікація фінансової звітності є умисним викривленням, спотворенням інформації у фінансовій звітності для обману зовнішніх або внутрішніх користувачів.

Фальсифікація фінансової інформації здійснюється різноманітними способами, які

можна класифікувати за такими схемами: завищення вартості активів; заниження вартості зобов'язань; заниження витрат; завищення доходів; створення тимчасових різниць (в одному періоді завищення доходів, а в іншому – їх заниження); неправильна класифікація балансових статей (для впливу на коефіцієнти ліквідності та інші фінансові показники); неналежне розкриття фінансової інформації (відсутність повної інформації у примітках до фінансової звітності або її викривлення); змішаний (комбінований) спосіб.

Вірогідність виявлення шахрайства у фінансовій звітності компаній, як показує практика, невелика. Відсутня й суворода відповідальність за подібного роду діяння. У результаті шахрайство у фінансовій звітності стає вибором чималого числа підприємств. Необхідно посилити увагу до цієї проблеми, зокрема до проведення комплексних досліджень у цьому напрямі, у тому числі і з пошуку додаткових індикаторів, які вказують на наявність шахрайства у фінансовій звітності. Справа у тому, що це питання до кінця ще не вирішено. А для інших – треба ще розробляти відповідний інструментарій їх пошуку. У міжнародній практиці від зовнішніх аудиторів тепер вимагають обов'язкову перевірку фінансової звітності компанії на предмет наявності в ній фактів шахрайства.

Реалізація даних пропозицій дасть змогу вирішити лише частину проблем, які існують у даній сфері. Паралельно необхідно на рівні держави внести суттєві зміни в законодавчу базу щодо формування фінансової звітності підприємств, в якій навіть немає визначення поняття «шахрайство у фінансовій звітності». Відсутня і кримінальна відповідальність осіб за подібного роду дії, що за сучасних умов (ураховуючи тяжкість породжуваних такими злочинами наслідків) цілком можна розцінювати як аномальне явище. Україні явно не вистачає аналога закону Сарбейнса – Окслі, прийнятого

в США в липні 2002 р., з упровадженням якого різко скоротилася кількість подібного роду економічних злочинів [7].

Наведемо основні причини, які спонукають до фальсифікації звітності:

- жорстка конкуренція;
- відсутній або слабкий державний нагляд за складанням звітності підприємством, незважаючи на його організаційно-правову форму та вид діяльності;

- низький рівень кваліфікації бухгалтерів та аудиторів, відсутність досвіду в складанні звітності, їх незнання загальних основ методики перевірки відповідності фактів господарського життя;

- особиста матеріальна зацікавленість управлінського персоналу підприємств і зовнішніх контролюючих органів – організаторів обліку та контролю;

- відсутність або занадто низький рівень адміністративної та кримінальної відповідальності менеджменту, бухгалтерів та аудиторів за фальсифікацію звітності [8].

Основоположними індикаторами, що можуть свідчити про здійснення фальсифікації звітності за певних умов, визначено такі:

- темпи зростання виручки від продажу вищі середньогалузевих;

- темпи зниження частки маржинального доходу у виручці за одночасного збільшення виручки і зниження частки маржинального доходу;

- темпи зростання оборотності дебіторської заборгованості (за її різкого зростання/зниження порівняно з попереднім періодом) у днях;

- темпи зростання частки витрат, що припадають на виручку від продажів (якщо спостерігається її значна різниця порівняно з попереднім рівнем);

- темпи зростання фінансового важеля за його різкого коливання порівняно з попереднім періодом [9].

На нашу думку, позитивні аспекти закону Сарбейнса – Окслі доцільно застосувати в національній системі, зокрема:

- посилити роль внутрішнього контролю, розробити спеціальні положення з відповідними функціями, правами та обов'язками внутрішніх аудиторів;

- розробити правила щодо порядку розслідування шахрайств у фінансовій звітності;

- переглянути терміни зберігання документації аудиторських фірм (у межах 10 років);

- розширити перелік заборонених послуг, які аудиторські компанії не можуть надавати своїм клієнтам. Слід передбачити норму, що стосується обов'язкової ротації партнера аудиторської компанії;

- встановити чіткі правила щодо того, хто повинен підписувати фінансову звітність. Уважаємо, це необхідно зробити для директора та головного бухгалтера;

- посилити відповідальність за викривлення фінансової звітності серед усіх осіб і структур, задіяних у її підготовці та контролі її якості.

Методика виявлення фальсифікації звітності, яку можна було б застосовувати для різних видів звітності, не може існувати через особливості господарювання підприємства, різні методики формування звітності. Також причиною є застосування кожний раз нових методів вуалювання, приховування даних фінансових звітах.

Висновки. На основі проведеного дослідження доцільним є окреслення двох груп факторів ризику фальсифікації фінансової звітності: які здійснюють безпосередній вплив на фінансову звітність; які опосередковано впливають на показники звітності. Запропонована класифікація факторів ризику фальсифікації фінансової звітності є необхідною для систематизації ризиків фальсифікації звітності для їх мінімізації та уникнення у процесі формування показників фінансової звітності.

Подальших досліджень потребують питання нівелювання впливу виявлених факторів на достовірність фінансової звітності, забезпечення вчасного виявлення та попередження шахрайських дій в бухгалтерському обліку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Філософський енциклопедичний словник / Гол. ред. В.І. Шинкарук. – Київ : Абрис, 2002. – 742 с.
2. Фінансовий менеджмент : [навч. посіб.] / За ред. Т.В. Мот. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 712 с.
3. Шевелюхіна А.М. Можливості бухгалтерського обліку у протидії фінансовому шахрайству / А.М. Шевелюхіна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/foa/2012_19/19_b_20.pdf.
4. Гадзевич О.І. Розгляд фактів шахрайства та помилок при проведенні аудиторської перевірки господарської діяльності підприємств / О.І. Гадзевич [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Chem_Biol/Vnuvgrp/ekon/2009_2/v46ek05.pdf.
5. Кришевич О.В. Відмінність шахрайства від суміжних злочинів у сфері господарської діяльності / О.В. Кришевич [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Nvknuvs/2011_3/krisha.htm.
6. Смаглюк О.В. Обман як спосіб вчинення шахрайства / О.В. Смаглюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ms/2011_1_2/183.pdf.
7. Петренко Н.І. Методика аудиту фінансової звітності та шляхи її удосконалення / Н.І. Петренко // Вісник ЖДТУ. – № 1(51). – С. 121–127.
8. Гетьман В.Г. Оценка применения МСФО зарубежными пользователями: опыт и проблемы / В.Г. Гетьман // Все для бухгалтера. – 2006. – № 23. – С. 3–10.
9. Зубілевич С.Я. Закон Сарбейнса – Окслі та його вплив на аудит системи внутрішнього контролю в Україні / С.Я. Зубілевич // Школа професійного бухгалтера. – 2011. – № 1. – С. 9–12.
10. Бутинець Ф.Ф. Альфа і омега бухгалтерського обліку, або Моя болісна несповідь / Ф.Ф. Бутинець. – Житомир : РУТА, 2007. – 328 с.